

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.57>

О. І. Миколенко

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та господарського права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

М. І. Лазарєва

*ст. викладач кафедри адміністративного та господарського права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Актуальність теми. Традиційно в науковій літературі пропонують періодизацію розвитку національного законодавства в певній сфері суспільних відносин. Такі дослідження допомагають не тільки прослідкувати динаміку, наприклад, адміністративно-правового чи цивільно-правового регулювання, а й виявити тенденції його розвитку у майбутньому. Втім, важливим для розуміння генези розвитку доктрин адміністративного чи цивільного права є дослідження періодів розвитку наукової думки про якесь правове явище. Такі дослідження допомагають, по-перше, відстежити вплив наукових ідей на розвиток національного законодавства та, навпаки, відслідкувати вплив новел національного законодавства на подальший розвиток наукових ідей, по-друге, у відриві від положень національного законодавства прослідкувати підстави та особливості формування окремих наукових теорій, концепцій і вчень у, так званому, інтелектуальному середовищі. Часто наукові ідеї, які були висловлені та обґрунтовані в один період функціонування держави і суспільства, набувають своєї реальної підтримки на рівні законодавства набагато пізніше – через тридцять, п'ятдесят чи, навіть, сто років після відповідної фіксації у наукових джерелах. Отже, періодизація наукової думки стосовно правових явищ чи процесів є важливим показником зрі-

лості відповідної юридичної науки та професійності осіб, що здійснюють наукову діяльність у відповідній сфері.

Останні сімдесят років суттєвого розвитку набули медичні правовідносини, спочатку у зв'язку з розвитком трансплантології, генетики, технологій клонування, тощо, а пізніше, у зв'язку, з розвитком законодавства щодо: медичної профілактики; юридичної відповідальності медичних працівників; організації охорони здоров'я як з боку органів публічного управління, так і на рівні приватноправових відносин.

У зв'язку з цим, актуальним бачиться аналіз періодизації наукової думки щодо адміністративно-правового і цивільно-правового регулювання охорони здоров'я.

Огляд останніх досліджень. Окремі аспекти розвитку наукової думки стосовно охорони здоров'я як об'єкту адміністративно-правового чи цивільно-правового регулювання розглядалися в працях таких вчених, як: С. Булеца, Т. Волинець, А. Герц, З. Гладун, А. Головащук, Д. Гомон, В. Карлаш, О. Крилова, Р. Майданик, Г. Миронова, Г. Муляр, І. Пташник, І. Сенюта, О. Смотров, С. Стеценко, В. Стеценко, В. Теремецький та ін. Втім, більшість із запропонованих періодизацій пов'язані із соціально-політичними подіями у державі, а не з реальними досягненнями у юридичній науці.

Метою статті є аналіз періодизації наукової думки щодо адміністративно-правового і цивільно-правового регулювання охорони здоров'я.

Виклад основних положень. Охорона здоров'я є сферою суспільних відносин, яка має публічно-правове та приватноправове регулювання. Тому в спеціальній літературі можна зустріти різні періодизації правового регулювання сфери охорони здоров'я, адже публічно-правове регулювання не обмежується тільки адміністративно-правовим регулюванням, а приватноправове – не тільки цивільно-правовим. Втім, хочемо зупинитись на характеристиці тих періодизацій, які пропонувалися представниками адміністративного, цивільного та медичного права.

Наприклад, В.В. Воробйов, на нашу думку, занадто занурився у сиву давнину, адже для правознавців важлива не скільки власне «історія» норм права, стільки вплив історичних фактів на сучасні події (тенденції) в праві, в правовому регулюванні, в правовідносинах, тощо. Такий аналіз потрібен, щоб показати динаміку розвитку або самого правового явища, або ж думок фахівців про нього. В.В. Воробйов же аналізує етапи розвитку норм права у сфері охорони здоров'я як історик, а тому пропонує періодизацію, яка відірвана від сучасності і більше зосереджена на характеристиці історичних фактів, що були у минулому і ніяк не впливають на формування сучасного правового регулювання в Україні у сфері охорони здоров'я. Зокрема, до першого етапу регулювання охорони здоров'я України вчений відніс період родо-племінного устрою слов'ян (IX – XIV століття), до другого – період нормативного регулювання діяльності органів державної влади у сфері охорони здоров'я (XV – XVIII століття), до третього – період розробки великої кількості адміністративно-правових норм, які, на думку В.В. Воробйова, вимагали систематизації (XIX – XX століття), до четвертого – період становлення медичного права як галузі права (кінець XX – XXI століття) [1, с. 28].

Отже, запропонована В.В. Воробйовим періодизація:

по-перше, лише частково відображає тенденції правового регулювання охорони здоров'я і взагалі не відображає тенденції розвитку наукової думки щодо адміністративно-правового регулювання охорони здоров'я;

по-друге, період становлення медичного права як частини системи національного права слід було розбити на окремі етапи, адже за роки незалежності України національне адміністративне законодавство мало свої віхи розвитку у сфері охорони здоров'я, а наука адміністративного права розвивалась за своїми правилами та тенденціями. На жаль, ці особливості генези наукової думки про адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я так і не були розкриті в комплексному дослідженні В.В. Воробйова.

Цікаву періодизацію змін у системі охорони здоров'я за роки незалежності України запропонував Г.М. Токарєв. Вчений виділяє чотири періоди: 1) кризовий (1991-1994 рр.); 2) перехідний (1995-2000 рр.); 3) відносно ринковий (2001-2008 рр.); 4) період глобалізаційних макроекономічних викликів (2009 по сьогодні) [2, с. 120-122]. Однак, всі перелічені періоди мають не правову, а політичну чи соціально-економічну характеристику. Дійсно, політичні чи соціально-економічні чинники обумовлюють необхідність проведення реформ у сфері охорони здоров'я, але не розкривають особливості «адміністративно-правового регулювання реформування охорони здоров'я». Наприклад, перехідний період Г.М. Токарєв характеризує наступним чином: «На тлі зниження демографічних показників, підвищення захворюваності за окремими соціально значущими хворобами (туберкульоз, СНІД) і низьких загальних показників здоров'я населення спостерігається певна стабілізація політичної та соціально-економічної обстановки в країні, зокрема і в охороні здоров'я» [2, с. 121].

На нашу думку, періодизація наукових ідей чи правового регулювання повинна базувати

тись не на соціально-економічних чи політичних чинниках, а виключно на правових. Наприклад, мова може йти: 1) про прийняття нормативно-правового акту, який вперше врегулював в сфері охорони здоров'я якість правовідносини, які до цього взагалі не мали правового закріплення; 2) про виникнення нової наукової концепції, яка була обґрунтована на рівні монографії чи дисертаційного дослідження, тощо.

А.Б. Віленський, досліджуючи особливості державного управління та правового регулювання у сфері медичного забезпечення дітей, пропонує виділити всього два етапи: 1) відбувається нормотворче забезпечення всієї системи охорони здоров'я (1990-2000 рр.); 2) відбуваються спроби реформувати існуючу систему охорони здоров'я (2001 по наш час) [3, с. 39]. Тобто періодизація пропонується вченим, але вона позбавлена будь-якого науково-методологічного сенсу. До того ж, другий етап періодизації не можливий без належного нормативного забезпечення системи охорони здоров'я, а перший – без вираженої державної політики, яку держава впроваджує у суспільство, в тому числі, і через реформи.

Представлені вище періодизації дозволяють зробити наступні невтішні висновки:

1) лише у поодиноких працях розкривається специфіка розвитку адміністративно-правового регулювання охорони здоров'я шляхом визначення періодів такого розвитку та із характеристикою кожного із них. При цьому, більшість періодизацій мають безліч вад: а) захоплення автором історією, яка не має виходу на сучасність; б) критерієм виділення періодів є не правові чинники, а соціально-економічні чи політичні; в) періодизація позбавлена науково-методологічного підґрунтя.

2) повністю відсутня періодизація наукової думки про адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я, хоча по цій та близькій до неї тематиці є багато комплексних праць таких вчених, як Л.В. Андрущенко, Я.М. Буздуган, Л.О. Буравльов, З.С. Гладун, О.Є. Губар,

Н.П. Кризина, В. В. Лещенко, П.Є. Лівак, В.Ю. Стеценко, С.Г. Стеценко, Т.О. Тихомирова, Я.М. Шатковський та багато інших.

Інша ситуація склалась у науці цивільного права. Вчені не тільки пропонують свої періодизації розвитку цивільно-правового регулювання охорони здоров'я, медичних послуг, медичного страхування і ін., а й періодизації розвитку наукової думки у цій сфері. Взірцем в цьому сенсі можна назвати комплексну працю І. Сенюти, яка в монографії «Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики» (2018 р.) [4, с. 43-62] запропонувала періодизацію цивілістичної думки стосовно правовідносин у сфері надання медичної допомоги. До того ж, вона теж, як і ми, наголошує: «Наукове вивчення будь-якого правового явища потребує з'ясування основних етапів становлення наукової думки з певної проблематики» [4, с. 43].

Взявши за основу періодизацію, де цивілістична думка поділяється на три класичні періоди – дореволюційний, радянський, сучасний, І. Сенюта підкреслює, що такий підхід дозволяє врахувати і тенденції розвитку окремих цивілістичних шкіл [4, с. 43]. Зокрема, дореволюційний етап характеризується тим, що в цей період не проводились комплексні дослідження цивільно-правового регулювання охорони здоров'я. Вважалось, що весь спектр такого правового регулювання відноситься до публічного права. Перші ж ґрунтовні та комплексні дослідження цивільно-правового регулювання сфери охорони здоров'я з'являються в радянський період. Спочатку вони були присвячені специфічним напрямкам, наприклад, питанням відповідальності за неналежне надання медичної допомоги, а потім були запропоновані цілісні наукові концепції щодо правової природи правовідносин у сфері охорони здоров'я і надання медичної допомоги, а також підстав їх виникнення (В.Л. Суховерхий, А.М. Савицька та ін.).

Сучасний період цивільно-правових досліджень в сфері охорони здоров'я, на

думку І. Сенюти, мав «поганий старт», адже в 90-х роках ХХ століття жодних досліджень не проводилось і лише з 2000 року з'являються перші праці у сфері охорони здоров'я і медичних послуг. Вчена підкреслює, що сучасні дослідження цивільно-правового регулювання охорони здоров'я і медичних послуг можна додатково розбити по окремим напрямам: 1) визначення та обґрунтування правової природи таких відносин; 2) визначення цивільно-правових ознак, що притаманні цим відносинам; 3) виявлення підстав, що породжують такі правовідносини; 4) уточнення об'єкту і предмету такого роду цивільно-правових відносин; 5) з'ясування особливостей цивільно-правової відповідальності у цій сфері [4, с. 50-51].

Останнім часом відбувається поєднання зусиль представників адміністративного та цивільного права щодо обґрунтування особливостей правового регулювання медичних відносин. Наприклад, С.Г. Стеценко і В.Ю. Стеценко, які є представниками науки адміністративного права, та І.Я. Сенюта, яка є представником науки цивільного права, спільно розробили підручник «Медичне право України» (2008 р.) [5]. В ньому вони обґрунтовують необхідність визнання медичного права як галузі права України та, відповідно, закономірність об'єднання зусиль науковців адміністративного, цивільного, конституційного, фінансового, кримінального та інших галузей права щодо правового регулювання медичних відносин [5]. Автори підручника запропонували періодизацію розвитку наукової думки про правове регулювання охорони здоров'я з позицій представників медичного права, як комплексної галузі права (щоправда назвали його періодизацією видання літературних джерел з проблем медичного права). Пропонується виділяти три періоди:

– перший період (60-ті та середина 70-х років ХХ століття), коли розвиток певних напрямів в медицині (наприклад, реаніматологія, трансплантологія, тощо) автоматично породив дискусії у суспільстві щодо їх

моральності і етичності, а це, в свою чергу, призвело до розвитку законодавств цивілізованих країн світу

– другий період (з кінця 70-х до початку 90-х років ХХ століття), коли правове регулювання охорони здоров'я обмежувалось питаннями організації державної системи охорони здоров'я, правовим статусом та юридичною відповідальністю медичних працівників і ін.

– третій період (з початку 90-х років ХХ століття і по сьогодні), коли суттєві зміни в соціально-економічному та політичному житті України призвели до змін у сфері охорони здоров'я, зокрема, з'явилась приватна медицина, отримало подальший розвиток добровільне медичне страхування, тощо [5].

Як бачимо, періодизація розвитку наукової думки про правове регулювання охорони здоров'я з позицій представників медичного права теж обумовлена науково-технічним прогресом та соціальними, економічними або політичними чинниками. Якщо медичне право претендує на статус комплексної галузі права, яка має свою відповідну галузеву науку, то є необхідність систематизації розрізнених наукових знань, які більше 70-ти років напрацьовувались представниками інших галузевих наук, серед яких не останнє місце займають наука адміністративного та цивільного права. І в цьому сенсі, ще раз хочемо процитувати слова І.Я. Сенюти, яка наголошує: «Наукове вивчення будь-якого правового явища потребує з'ясування основних етапів становлення наукової думки з певної проблематики» [4, с. 43].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Представники адміністративного права, що досліджують особливості адміністративно-правового регулювання в сфері охорони здоров'я, на жаль ігнорують таку важливу річ у будь-якій науці як «наступність ідей», яка яскраво розкривається через періодизацію наукової думки про адміністративно-правові явища. Тому в науці адміністративного права (попри наявності комплексних досліджень)

відсутнє цілісне уявлення про особливості адміністративно-правового регулювання охорони здоров'я.

Представники цивільного права, що досліджують особливості цивільно-правового регулювання в сфері охорони здоров'я (особливо за останні двадцять років), не тільки пропо-

нують періодизацію відповідних досліджень, а й розробили та запропонували науковій спільноті обґрунтовані концепції щодо необхідності визнання існування цивільно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, щодо правових підстав їх виникнення, щодо об'єкту і предмету такого роду цивільно-правових відносин і ін.

Анотація

У статті здійснено аналіз періодизацій наукової думки щодо адміністративно-правового і цивільно-правового регулювання охорони здоров'я, які представлені в спеціальній літературі. З'ясовано, що для розуміння генези розвитку доктрин адміністративного чи цивільного права важливим є дослідження періодів розвитку наукової думки про якесь правове явище. Такі дослідження допомагають, по-перше, відстежити вплив наукових ідей на розвиток національного законодавства та, навпаки, відслідкувати вплив новел національного законодавства на подальший розвиток наукових ідей, по-друге, у відриві від положень національного законодавства прослідкувати підстави та особливості формування окремих наукових теорій, концепцій і вчень у, так званому, інтелектуальному середовищі. Доведено, що періодизація наукових ідей чи правового регулювання повинна базуватись не на соціально-економічних чи політичних чинниках, а виключно на правових. Наприклад, мова може йти: 1) про прийняття нормативно-правового акту, який вперше врегулював в сфері охорони здоров'я якість правовідносини, які до цього взагалі не мали правового закріплення; 2) про виникнення нової наукової концепції, яка була обґрунтована на рівні монографії чи дисертаційного дослідження, тощо. Зроблено висновок, що представники адміністративного права, які досліджують особливості адміністративно-правового регулювання в сфері охорони здоров'я, на жаль ігнорують таку важливу річ у будь-якій науці як «наступність ідей», яка яскраво розкривається через періодизацію наукової думки про адміністративно-правові явища. Тому в науці адміністративного права (попри наявності комплексних досліджень) відсутнє цілісне уявлення про особливості адміністративно-правового регулювання охорони здоров'я. З'ясовано, що представники цивільного права, які досліджують особливості цивільно-правового регулювання в сфері охорони здоров'я (особливо за останні двадцять років), не тільки пропонують періодизацію відповідних досліджень, а й розробили та запропонували науковій спільноті обґрунтовані концепції щодо необхідності визнання існування цивільно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, щодо правових підстав їх виникнення, щодо об'єкту і предмету такого роду цивільно-правових відносин і ін.

Ключові слова: періодизація наукової думки, охорона здоров'я, медичне право, медична послуга, медичне страхування, адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я, цивільно-правове регулювання охорони здоров'я.

Mykolenko O. I., Lazareva M. I. Periodization of scientific opinion regarding administrative-legal and civil-legal regulation of health care

Summary

The article analyzes the periodizations of scientific opinion regarding the administrative-legal and civil-legal regulation of health care, which are presented in the special literature. It was found that for understanding the genesis of the development of the doctrines of administrative or civil law, it is important to study the periods of development of scientific opinion about some legal phenomenon.

Such studies help, firstly, to trace the influence of scientific ideas on the development of national legislation and, conversely, to trace the influence of novel national legislation on the further development of scientific ideas, and secondly, to trace the grounds and peculiarities of the formation of individual scientific theories, apart from the provisions of national legislation, concepts and teachings in the so-called intellectual environment. It has been proven that the periodization of scientific ideas or legal regulation should not be based on socio-economic or political factors, but exclusively on legal ones. For example, we can talk about: 1) the adoption of a normative-legal act, which for the first time regulated the quality of legal relations in the field of health care, which before that had no legal consolidation at all; 2) about the emergence of a new scientific concept, which was substantiated at the level of a monograph or dissertation research, etc. It was concluded that the representatives of administrative law, who study the peculiarities of administrative-legal regulation in the field of health care, unfortunately ignore such an important thing in any science as “succession of ideas”, which is clearly revealed through the periodization of scientific opinion about administrative-legal phenomena. Therefore, in the science of administrative law (despite the presence of complex studies), there is no holistic idea of the peculiarities of administrative and legal regulation of health care. It has been found that representatives of civil law, who research the peculiarities of civil law regulation in the field of health care (especially over the last twenty years), not only propose the periodization of relevant research, but also developed and offered the scientific community well-founded concepts regarding the need to recognize the existence civil-law relations in the field of health care, regarding the legal grounds for their occurrence, regarding the object and subject of such civil-law relations, etc.

Key words: periodization of scientific opinion, health care, medical law, medical service, medical insurance, administrative and legal regulation of health care, civil and legal regulation of health care.

Список використаних джерел:

1. Воробйов В.В. Адміністративно-правове регулювання сфери охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2012. 218 с.
2. Токарєв Г.М. Адміністративно-правове регулювання реформування охорони здоров'я в умовах запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування: дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Київ, 2012. 201 с.
3. Віленський А.Б. Державне регулювання медичного забезпечення дітей в Україні: організаційні та правові аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2013. 219 с.
4. Сенюта І.Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
5. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/medpravo2008.pdf